

УДК 159.9.072 – 355.23

Я.В. Мацегора, І.В. Воробйова, І.І. Приходько, С.А. Горелишев, А.А. Побережний

Академія внутрішніх військ МВС України, Харків

ПСИХОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ В АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ

У статті представлено результати теоретичного та емпіричного дослідження психологічного підґрунтя, що забезпечує успішність навчання курсантів у вищих військових навчальних закладах МВС України.

Ключові слова: професійний психологічний відбір, професійне навчання, успішність навчання, критерії успішності навчання.

Вступ

Постановка проблеми. Реформування збройних сил, яке насамперед пов'язане зі скороченням їх чисельності, гостро поставило питання про ефективну систему управління людськими ресурсами, зокрема більш обґрунтовану і надійну процедуру професійного психологічного відбору, в тому числі, і відбору на навчання до вищих військових навчальних закладів. Розробка такої процедури неможлива без встановлення критеріїв, які визначають успішність навчання курсантів у вищому військовому навчальному закладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У найбільш загальному вигляді успіх професійної підготовки співробітників сил охорони правопорядку залежить від двох основних складових: 1) формування професійних знань, умінь й навичок; 2) врахування психологічної основи, що включає індивідуально-психологічні характеристики особистості.

В. В. Кожевніков відзначає, що при професійній підготовці співробітників правоохоронних органів необхідно більше уваги приділяти психологічній основі й що “слабка психологічна підготовка є хронічно хворобливою вадою їх професійної діяльності. <...> спеціальна юридична освіта без професійно-психологічної підготовки – схований і небезпечний дефект, що у складних ситуаціях оперативно-службової діяльності може звести нанівець юридичну підготовку співробітника й привести до зривів і помилок” [6, с. 5].

Це положення знайшло свою реалізацію у введенні у сучасний професійний відбір до вищих навчальних закладів МВС України тестів для визначення рівня інтелекту та мотивації вибору професійної діяльності.

Сучасні дослідження відзначають, що формуючи і розвиваючи на кожному етапі професійного навчання психологічні якості майбутнього фахівця важливо стимулювати передусім мотиваційну сферу (ціннісні орієнтації професії, сенс професії, мотиви, цілі, емоції, установку на адап-

тацію, що визначає спрямованість особистості) а потім, на її основі – операційну сферу (професійні знання, професійні здібності, професійні дії, професійне мислення, професійні технології, у тому числі прийоми співпраці у сумісній професійній діяльності тощо). А. К. Маркова [8] вказує, що у процесі професійного навчання бажано по можливості долати дисбаланс, неузгодженість, дисгармонію між мотиваційною та операційною сферами майбутнього фахівця.

Досить часто використовується і еkleктичний підхід до визначення детермінант успішності навчання. Так, М.М. Лапкін, А.Ф. Белов та І.В. Яковлева [2] вважають, що спрогнозувати успішність навчання у ВНЗ можна за допомогою оцінки інтелекту, особистісної тривожності та рангового розташування основних мотивів навчальної діяльності.

Досить часто питання пошуку детермінантів успішності навчання формулюється, як визначення взаємозв'язку інтелекту з різними особистісними якостями, що дозволяють підвищити реалізацію інтелектуальних здібностей людини. Так, найбільш популярними є дослідження взаємозв'язку екстраверсії/інтроверсії (за Айзенком) з успішністю вирішення вербальних і невербальних інтелектуальних завдань. Існують і більш масштабні дослідження. Зокрема, дослідження Р. Кетела, було спрямовано на виявлення залежностей між інтелектом і особистісними рисами, досліджуваними за допомогою опитувальника 16 PF [4].

Були встановлені дуже незначні позитивні кореляції між інтелектом і фактором Q “Сила Супереґо” (0,18), фактором I “Сензитивність” (0,12) і фактором Q3 (0,22). Крім того, при тестуванні університетських студентів були виявлені кореляції інтелекту з радикалізмом (фактор Q), домінантністю (фактор E) і інтенсивністю внутрішнього духовного життя (фактор M). Проте, є і інші данні. Так, у дослідженні військовослужбовців армії США виявилися негативні кореляції вербального інтелекту з фактором A (-0,25), фактором F (-0,35) та фактором

I (-0,35). Отримана негативна кореляція екстраверсії (фактори А і F) і інтелекту [4].

С. О. Смірнова, Л. Я. Ковтун [13] вважають, що такі якості особистості як працелюбство, цілеспрямованість, організованість, точність, акуратність, достатньо розвинена сила волі і активна пізнавальна діяльність можуть компенсувати відносно слабко розвинені здібності. На їх думку, основним фактором, який зумовлює успішність учбової діяльності, є не рівень окремих психічних якостей особистості, а їх структура, в якій провідну роль відіграють вольові якості особистості.

Пошук детермінант успішності навчання здійснюється і на біологічному рівні. Зокрема С.Д. Смірнов [12] у якості детермінант успішності навчання досліджує особливості темпераменту. М. К. Акімова вказує, що особи з сильною та рухливою нервовою системою більш успішні у навчанні при традиційній організації навчального процесу [1].

Проте, така “гра на пониження” (дослідження замість психологічних детермінант психіологічних) є нетиповою для розв’язання цього питання. Більшість дослідників вважають, що відповідь на питання про те, що ж насправді є визначальним в успішності навчання сучасних студентів, лежить у площині особистості.

Сучасні дослідження детермінант успішності професійного навчання характеризуються виходом за межі якоїсь конкретної сфери особистості. Так, у якості детермінант успішності навчання називаються стильові особливості саморегуляції особистості [9] та досвід усвідомленої саморегуляції [3], когнітивні стилі [1] та взаємозв’язок когнітивних стилів з креативністю та інтелектом [2] чи взаємозв’язок когнітивних стилів з рисами характеру [11], у якості детермінант успішності навчання також називаються такі інтегральні якості, як особистісна готовність до навчання [5; 14] та розумова самостійність [7; 10] тощо.

Мета статті – створити психологічний портрет успішного у навчанні курсанта Академії внутрішніх

військ МВС України, як шаблон для психологічного відбору абітурієнтів на навчання до ВВНЗ МВС України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проблему дослідження було сформовано, як визначення вкладу різних психологічних якостей та їх інтеграцій в бал успішності навчання курсанта тій чи іншій військовій спеціальності. У якості математичного апарату було використано регресійний аналіз. Проте, відзначимо, що спроби використати регресійний аналіз для визначення якостей, що забезпечують загальну (без врахування спеціалізації) успішність навчання в Академії не мали успіху, так як оволодіння різними військовими спеціальностями передбачає різні психологічні основи і міра їх перетинань є незначною (за отриманими нами статистичними даними вона охоплює менше 10% сумарної дисперсії ознак).

Одразу зазначимо, що ці статистичні дані свідчать про те, що потрібно досить уважно ставитися до питань зменшення кількості спеціальностей, за якими здійснюється навчання, за рахунок їх об’єднання, так як в результаті об’єднань досить важко зберегти умови для розвитку необхідної для тих чи інших спеціальностей психологічної бази. Тому при здійсненні реформування системи військової освіти, що часто розуміється як скорочення штатів, потрібно уважно ставитися до питань збереження структури навчального закладу.

У якості показника успішності навчання використовувався середній бал успішності навчання курсанта за останню сесію. Як показали попередні дослідження, в своїх оцінках викладачі Академії внутрішніх військ МВС України зорієнтовані на вимоги професії. Так, оцінки викладачів якостей, що забезпечують успішність навчально-службової діяльності курсантів, у значній мірі співпадають з оцінками офіцерів практичних підрозділів ($r_s=0,62$, $p \leq 0,001$). Ці дані представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Показники співпадіння ієрархії характеристик для визначення ефективності навчально-службової діяльності курсантів в різних експертних групах ($x_{сер.}$)

Експертні групи	Курсанти	Магістри	Викладачі	Курсові офіцери	Офіцери практичних підрозділів
Курсанти	1				
Магістри	0,57**	1			
Викладачі	0,17	0,57**	1		
Курсові офіцери	0,09	0,19	0,13	1	
Офіцери практичних підрозділів	0,64***	0,77***	0,62***	0,36	1

Примітка. * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Обираючи цей критерій ми враховували й те, що саме показник успішності навчання впливає на рівень акредитації навчального закладу і відповідно цей показник є складовою успішності Академії.

Збір емпіричних даних щодо психологічних особливостей курсантів проводився за допомогою автоматизованого комплексу “Психодіагностика”, розробленого в науково-дослідному центрі Академії внутрішніх військ МВС України.

Методики, що увійшли до комплексу добирались таким чином, щоб охопити усі сфери особистості. За основу було взято одну із найдосконаліших класифікацій сфер особистості, що має добре виражену практичну спрямованість і є потенційно придатною для дослідження особи, як суб’єкта праці – класифікація Б. Г. Ананьєва. Так, він виділяв наступні сфери особистості:

- темперамент;
- задатки та здібності;
- мотивація (спрямованість);
- характер;
- воля;
- почуття.

Для дослідження цих сфер бралися найбільш надійні і інформативні психодіагностичні методики:

- для дослідження особливостей темпераменту використовувалась методика “Самооцінки структури темпераменту” (Б. М. Смірнов);
- для дослідження загальних здібностей, що визначають можливість оволодіння будь-якою діяльністю – “Прогресивні матриці” (Равен);
- для визначення особливостей мотивації вибору саме професії військовослужбовця – “Закрита анкета вивчення мотивації професійного вибору абітурієнтів у ВНЗ МВС”;
- для визначення особливостей характеру і їх загострень, що погіршують пристосування до нових умов і обставин життєдіяльності – “Методика визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту” (К. Леонгард та Х. Шмішек);
- для визначення вольових особливостей, які свідчать про можливість подолання труднощів, перешкод, що стоять перед військовослужбовцем – “Опитувальник суїцидального ризику” (А. Г. Шмельов);

Крім того, використовувались два тести, що є узагальненими відносно обраної структури і дані за яким можуть використовуватися для уточнення даних, отриманих за вищенаведеними методиками. Один з цих тестів дає узагальнену характеристику про сформовані у людини в процесі її життєдіяльності риси – “16-факторний опитувальник” (Кетел). Другий – про особливості пристосування особистості до нових умов, її толерантність до змін – багаторівневий особистісний опитувальник “Адаптивність” (А. Г. Маклаков).

Запропонований у комплексі “Психодіагностика” набір методик дозволяє перекривати данні кожної з них, охоплювати усі сфери особистості, що є важливими при встановленні професійно-важливих якостей нової професійної групи, тобто групи про професійно-важливі якості якої немає статистично достовірних (експериментально отриманих) даних.

Відповідно до мети дослідження було сформовано наступні групи дослідження:

1 група – курсанти, які навчаються на гуманітарному факультеті за спеціальністю військового навчання та виховання, у кількості 83 особи;

2 група – курсанти, які навчаються на командно-штабному факультеті за спеціальністю службово-бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з’єднань) внутрішніх військ, у кількості 84 особи;

3 група – курсанти, які навчаються на командно-штабному факультеті за спеціальністю службово-бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з’єднань) спецназу внутрішніх військ, у кількості 81 особа;

4 група – курсанти, які навчаються на факультеті економіки і менеджменту за спеціальністю організація продовольчого забезпечення, у кількості 85 осіб;

5 група – курсанти, які навчаються на інженерно-технічному факультеті за спеціальністю автомобільна техніка військ, у кількості 99 осіб;

В кожній з груп були рівно представлені курсанти різних років навчання (курсів). Приблизно по 20 осіб кожного року (курсу).

В результаті дослідження було створено регресійні рівняння та портрети успішних у навчанні курсантів, які навчаються в Академії внутрішніх військ МВС України на різних факультетах за різними військовими спеціальностями.

Гуманітарний факультет

Проведений регресійний аналіз дозволив скласти наступне рівняння регресії для курсантів гуманітарного факультету, які навчаються за спеціальністю військового навчання та виховання:

$$\text{Успішність} = 5,569 + 0,050 \text{ ГПА} + 0,080 \text{ ЗТА} - 0,043 \text{ ДиТА} - 0,022 \text{ ЕТА} + 0,008 \text{ "IQ"} - 0,018 \text{ М4} - 0,068 \text{ М6} - 0,007 \text{ СП} - 0,004 \text{ Макс} - 0,125 \text{ "С"} + 0,059 \text{ "G"} - 0,082 \text{ "М"} - 0,038 \text{ Р} + 0,38, \quad (1)$$

де ГПА – гіпертимний тип акцентуації, ЗТА – застрягаючий тип акцентуації, ДиТА – дистимічний тип акцентуації, ЕТА – екзальтований тип акцентуації, “IQ” – показник інтелекту за методикою Равена, М4 – мотиви, пов’язані з несамостійним вибором професії, М6 – мотиви, пов’язані з романтичною

привабливістю професії, соціальний песимізм (методика Шмельова), Макс – максималізм (методика Шмельова), “С” – фактор “емоційна нестабільність – емоційна стабільність” (методика Кетела), “G” – фактор “низька нормативність поведінки – висока нормативність поведінки” (методика Кетела), “М” – фактор “практичність-мрійливість” (методика Кетела), Р – ригідність (методика Смірнова).

Як бачимо з рівняння регресії позитивний вклад в успішність професійного навчання роблять риси гіпертимності, застрягання, а також інтелект (як комбінаторні здібності) та нормативність поведінки. Негативний внесок роблять – риси дистимності і екзальтованості, мотиви, пов’язані з несамостійним вибором професії та її романтичною привабливістю, соціальний песимізм та максималізм, а також емоційна нестабільність, мрійливість та ригідність.

На основі цих даних можемо описати високоуспішного курсанта цього факультету: молодий чоловік, який прагне максимально «правильного рішення» в соціальній та ментальній сфері: добре знає норми, які регулюють стосунки між людьми та вміло їх застосовує для керування своєю поведінкою (може маніпулювати нормами), добре пристосовує свої дії до реальних обставин їх реалізації, практичний, критичний; розумний, схильний до точного відтворення попередньо засвоєних алгоритмів рішення професійних завдань. Емоційно стабільний, впевнений у собі, позитивно налаштований, що дозволяє йому підтримувати працездатність навіть при невдачах.

Командно-штабний факультет

Результати регресійного аналізу дозволили скласти наступне рівняння регресії для курсантів командно-штабного факультету, які навчаються за спеціальністю службово-бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з’єднань) внутрішніх військ:

$$\begin{aligned} \text{Успішність навчання} = & 1,784 + 0,023 \text{ ПТА} + \\ & 0,022 \text{ ТТА} + 0,071 \text{ ДТА} - 0,079 \text{ Мор} + 0,043 \text{ М1} - \\ & 0,029 \text{ М8} - 0,010 \text{ Дем} + 0,011 \text{ Ун} - 0,005 \text{ ЗлБ} - \\ & 0,006 \text{ АнС} - 0,06 \text{ “MD”} + 0,111 \text{ “С”} - 0,105 \text{ “F”} + \\ & 0,068 \text{ “H”} + 0,051 \text{ “Q2”} + 0,080 \text{ “Q3”} + \\ & + 0,049 \text{ Ем3} + 0,036 \text{ Щир} + 0,36, \end{aligned} \quad (2)$$

де ПТА – педантичний тип акцентуації, ТТА – тривожний тип акцентуації, ДТА – демонстративний тип акцентуації, Мор – моральність (методика “Адаптивність”), М1 – мотиви, пов’язані з цілями і змістом професії, М8 – асоціальні мотиви, Дем – демонстративність (методика Шмельова), Ун – унікальність (методика Шмельова), ЗлБ – злам культу-

рних бар’єрів (методика Шмельова), АнС – антисуїцидальний фактор (методика Шмельова), “MD” – фактор “самооцінка” (методика Кетела), “С” – фактор “емоційна стабільність – емоційна нестабільність” (методика Кетела), “F” – фактор “стриманість - екстремальність” (методика Кетела), “H” – фактор “боязкість - сміливість” (методика Кетела), “Q2” – фактор “конформізм - нонконформізм” (методика Кетела), “Q3” – фактор “низький самоконтроль – високий самоконтроль” (методика Кетела), Ем3 – емоційна збудливість (методика Смірнова), Щир – щирість (методика Смірнова).

Як бачимо із наведеного рівняння, позитивний вплив на успішність професійного навчання чинять такі риси, як педантичність, тривожність, демонстративність, поділяння мотивів, пов’язаних з цілями і змістом професії військовослужбовця внутрішніх військ, сприймання себе, як унікальної особистості, щирість, емоційна збудливість та нестабільність, а також такі риси, як сміливість, нонконформізм, самоконтроль. Негативний вплив чинять – моральність, асоціальні мотиви, демонстративність (як суїцидальна установка), злам культурних бар’єрів, антисуїцидальний фактор, висока самооцінка, екстремальність. Ці данні дозволяють скласти психологічний портрет успішного курсанта командно-штабного факультету за спеціальністю “управління діями підрозділів внутрішніх військ”. Так, успішний курсант цього факультету характеризується вираженими вольовими якостями, прагненням досягти складних цілей, але при цьому бути поміченим, справити гарне враження, продемонструвати свої зусилля. Попри певну демонстративність у поведінці він ніколи не опускається до “істероїдного випинання труднощів” і “благань про допомогу”. Гарно розвинена вольова регуляція емоцій та поведінки у цих курсантів дозволяє їм компенсувати деякі риси природної нестабільності, емоційну збудливість, проявляти незалежність, цілеспрямованість, самостійність, сміливість.

Для курсантів командно-штабного факультету, які навчаються за спеціальністю службово-бойове застосування та управління діями підрозділів (частин, з’єднань) внутрішніх військ (спецназ), було складене наступне рівняння:

$$\begin{aligned} \text{Успішність} = & 2,154 + 0,042 \text{ ДТА} + 0,034 \text{ НТА} - \\ & 0,017 \text{ ЕТА} + 0,031 \text{ Дос} - 0,039 \text{ Мор} + 0,019 \text{ “IQ”} + \\ & + 0,048 \text{ М1} - 0,062 \text{ М2} - 0,005 \text{ Дем} + 0,058 \text{ “B”} - \\ & 0,123 \text{ “C”} + 0,088 \text{ “F”} + 0,043 \text{ “H”} + 0,050 \text{ “I”} - \\ & - 0,075 \text{ “M”} + 0,40, \end{aligned} \quad (3)$$

де ДТА – демонстративний тип акцентуації, НТА – неврівноважений тип акцентуації, ЕТА – екзальтований тип акцентуації, Дос – достовірність (методика “Адаптивність”), Мор – моральність (методика

“Адаптивність”), “IQ” – показники інтелекту за методикою Равена, М1 – мотиви, пов’язані з цілями і змістом професії, М2 – мотиви, пов’язані з особистісним і проф. удосконаленням, Дем – демонстративність (методика Шмельова), “В” – фактор “інтелект” (методика Кетела), “С” – фактор “емоційна нестабільність – емоційна стабільність” (методика Кетела), “F” – фактор “стриманість - експресивність” (методика Кетела), “Н” – фактор “боязкість - сміливість” (методика Кетела), “I” – фактор “жорстокість - чутливість” (методика Кетела), “М” – фактор “практичність - мрійливість” (методика Кетела).

Як бачимо з наведеного рівняння позитивний вплив на успішність професійного навчання у курсантів цього факультету чинять риси демонстративного і невірноваженого типу акцентуації, як наявні комбінаторні здібності і загальна обізнаність, спрямованість на соціально задані норми поведінки, мотиви, пов’язані з цілями і змістом професії військовослужбовця внутрішніх військ, а також такі риси особистості, як емоційна стійкість, експресивність, сміливість, жорсткість. Негативний внесок в успішність навчання роблять риси екзальтованості, спрямованість на особисте і професійне самовдосконалення, демонстративність, як суїцидальна установка і мрійливість.

Аналіз цих даних дозволяє надати опис успішних курсантів цього факультету. Це молоді люди, які характеризуються інтелектуальними здібностями з вираженням їх практицизмом, спрямованістю на врахування реальних умов і обставин при прийнятті рішень. Вони цілеспрямовані, цілком поділяють цілі і завдання професії військовослужбовця внутрішніх військ. Успішні курсанти цього факультету орієнтовані на результат, а не процес, при цьому їм притаманна інструментальна жорстокість у досягненні мети, вміння зчиняти “жахливе” враження, використовувати роль невірноваженої, шаленої людини (що по суті є маніпуляцією); сміливі, вольові.

Інженерно-технічний факультет

Рівняння регресії для курсантів інженерно-технічного факультету, які навчаються за спеціальністю автомобільна техніка військ має наступний вигляд:

$$\begin{aligned} \text{Успішність} = & 3,051 + 0,039 \text{ ПТА} - 0,054 \text{ ТТА} - \\ & 0,037 \text{ ЕТА} + 0,026 \text{ НПС} + 0,085 \text{ М1} - 0,022 \text{ М4} - \\ & - 0,028 \text{ М6} - 0,032 \text{ М7} + 0,049 \text{ М8} + 0,009 \text{ Аф} - \\ & - 0,009 \text{ Ун} + 0,007 \text{ СП} - 0,056 \text{ “О”} - \\ & - 0,101 \text{ “Q1”} + 0,50, \end{aligned} \quad (4)$$

де ПТА- педантичний тип акцентуації, ТТА – тривожний тип акцентуації, ЕТА екзальтований тип акцентуації, НПС – нервово-психічна стійкість

(БОО “Адаптивність”), М1 – мотиви, пов’язані з ціллю і змістом професії, М4 – мотиви, пов’язані з несамостійним вибором професії, М6 – мотиви, пов’язані з романтичною привабливістю професії, М7 – мотиви, пов’язані з прагненням компенсувати характерологічні недоліки, М8 – асоціальні мотиви, Аф – афективність (методика Шмельова), Ун – універсальність (методика Шмельова), СП – соціальний песимізм (методика Шмельова), “О” – фактор “О” (методика Кетела), “Q1” – фактор “Q1” (методика Кетела).

Як бачимо з рівняння, на успішність навчання курсантів цього факультету позитивно впливають педантичний тип акцентуації, нервово-психічна стійкість, асоціальна мотивація, афективність та соціальний песимізм, як суїцидальні установки. Негативний внесок в бал успішності навчання роблять тривожний та екзальтований тип акцентуації, мотиви, пов’язані з несамостійним вибором професії, романтичною привабливістю професії, компенсаторна мотивація, а також унікальність, як суїцидальна установка, а також такі фактори методики Кетела, як “спокійність – тривожність” та “консерватизм – радикалізм”.

Таким чином, можна надати наступний портрет успішного у навчанні курсанта цієї спеціальності – самостійний у діях і мисленні (критичний у сприйнятті навколишнього світу), чутливий до змін обстановки та уважний до деталей, витривалий до навантажень (в тому числі інтелектуальних), впевнений у собі і своїх діях.

Факультет економіки та менеджменту

Проведений регресійний аналіз дозволив скласти наступне рівняння регресії для курсантів факультету економіки та менеджменту, які навчаються за спеціальністю організація продовольчого забезпечення:

$$\begin{aligned} \text{Успішність} = & 4,616 - 0,026 \text{ ЕмТА} - 0,029 \text{ ПТА} + \\ & 0,021 \text{ ТТА} + 0,050 \text{ НТА} - 0,051 \text{ ДиТА} - \\ & - 0,035 \text{ Мор} + 0,021 \text{ М3} + 0,035 \text{ М7} - 0,030 \text{ М8} - \\ & - 0,014 \text{ Аф} + 0,015 \text{ Ун} + 0,006 \text{ СП} + 0,007 \text{ Макс} - \\ & - 0,009 \text{ ЧП} - 0,059 \text{ “MD”} - 0,121 \text{ “В”} - 0,098 \text{ “С”} + \\ & 0,087 \text{ “G”} + 0,116 \text{ “H”} + 0,086 \text{ “I”} - \\ & - 0,079 \text{ “L”} + 0,36, \end{aligned} \quad (5)$$

де ЕмТА – емотивний тип акцентуації, ПТА – педантичний тип акцентуації, ТТА – тривожний тип акцентуації, НТА – невірноважений тип акцентуації, ДиТА – дистимічний тип акцентуації, Мор – моральність (методика “Адаптивність”), М3 – мотиви самостійного вибору професії, М7 – мотиви, пов’язані з прагненням компенсувати характерологічні недоліки, М8 – асоціальні мотиви, Аф – ефек-

тивність (методика Шмельова), Ун – унікальність (методика Шмельова), СП – соціальний песимізм (методика Шмельова), Макс – Максималізм (методика Шмельова), ЧП – часова перспектива (методика Шмельова), “MD” – “самооценка” (методика Кетела), “В” – фактор “інтелект” (методика Кетела), “С” – фактор “емоційна нестабільність – емоційна стабільність” (методика Кетела), “G” – фактор “низька нормативність поведінки – висока нормативність поведінки” (методика Кетела), “Н” – фактор “робкість – сміливість” (методика Кетела), “Т” – фактор “жорсткість - сміливість” (методика Кетела), “L” – фактор “довірливість - підозрілість” (методика Кетела).

Як бачимо із рівняння регресії на успішність професійного навчання на факультеті економіки і менеджменту позитивно впливають риси тривожного та невірноваженого типу акцентуації, мотиви самостійного вибору професії та компенсації характерологічних недоліків, а також такі суїцидальні установки як унікальність, соціальний песимізм, максималізм та такі особистісні риси, як висока нормативність, сміливість, чутливість. Негативний внесок в успішність навчання курсантів цього факультету роблять риси емотивного та дистимічного типів акцентуації, моральність, як основа адаптації, асоціальні мотиви діяльності; інтелект, підозрілість та завищена самооцінка, та такі суїцидальні установки, як афективність, часова перспектива.

Отримані данні дозволяють говорити про наступний психологічний портрет високоуспішного курсанта факультету економіки та менеджменту: молодий чоловік, який прагне подолати характерологічні недоліки, такі як боязкість та сприйняття світу, як небезпечного, а себе як нікчемного. Тому попри виражену емоційну чутливість успішні курсанти цього факультету прагнуть проявляти сміливість, схильність до ризику у стосунках і справах, авантюризм, при цьому в них відбувається витіснення негативного досвіду у спілкуванні і своєї відповідальності за створення кризових ситуацій, вони зосереджені на ситуації “тут і зараз” і не замислюються над подальшим розвитком ситуації. Для цих курсантів характерна мобілізація усіх наявних ресурсів для досягнення поставлених цілей, деяка інструментальна жорстокість як до себе (не жаліє себе, може доводити себе до виснаження), так і до оточуючих (може провокувати оточуючих, маніпулювати ними), ділова спрямованість протиставлена особистим стосункам та власним емоційним відчуттям.

З цього портрету чітко видно, що спеціальність “організація продовольчого забезпечення” займає проміжне положення між військовими і цивільними спеціальностями і тому, успішні курсанти цього факультету мають досить багато компенсованих

рис. Оволодіння досить “мирними” спеціальностями у військовому навчальному закладі змушує курсантів формувати військовий тип особистості, основними рисами якого є емоційна стійкість, сміливість, вимогливість до себе і оточуючих.

Отримані описові портрети, та статистичні данні емпіричного дослідження курсантів різних факультетів були використані для розробки психogram. Проте, галузь їх застосування цим не обмежується. Так, на цей час існує необхідність надати дієвий інструментарій для профорієнтаційної роботи у школі та у військових частинах, з яких надходять абітурієнти на навчання у вищі військові навчальні заклади. Через те, що інформація про методики дослідження і норми, що є змістом психogram, є інформацією для службового користування, психологи шкіл та військових частин не мають змоги спиратися на науково-обґрунтовані данні.

На наш погляд, в профорієнтаційній роботі з майбутніми абітурієнтами вищих військових навчальних закладів у військових частинах та школах доцільно використовувати метод структурованого інтерв'ю. Цей метод досить результативний (прогностична валідність методу дорівнює $r_s=0,60$), проте його ефективність залежить від обґрунтованості профілю вимог професії, що використовується для його складання. Крім цього, на ефективність методу структурованого інтерв'ю працюють такі його особливості, як використання питань про минулі діяльності, питання орієнтовані на поведінку (питання про минулу поведінку, значущу у зв'язку з вимогами професії) та ситуації (питання про гіпотетичні способи поведінки у майбутніх ситуаціях), питання про досвід, здібності і особливості, які є релевантними умовам і завданням спеціальності, якій воліють навчатися. Отримані від майбутніх абітурієнтів відповіді зіставляються з профілем вимог спеціальності та умов оволодіння нею.

Висновки

Таким чином, проведене нами дослідження дозволило говорити про наступне:

1) психологічні особливості, які забезпечують успішність навчання за різними військовими спеціальностями є специфічними для кожної із них, тому потрібно бути уважним до питань організації навчального процесу і не здійснювати невинуватих об'єднань навчальних програм за різними спеціальностями;

2) існує спадковість між якостями, що забезпечують успішність навчання військовій спеціальності і якостями, що забезпечують успішність професійної діяльності;

3) психологічні портрети (якості, що забезпечують успішність навчання за різними військовими спеціальностями) рекомендовано використовувати

для розробки структурованих інтерв'ю у профорієнтаційній роботі з майбутніми абітурієнтами вищих військових навчальних закладів у середній школі та військових частинах.

Список літератури

1. Акимов М. К. Рекомендации по использованию результатов диагностики природных особенностей человека в педагогической практике / М. К. Акимов, В. Т. Козлова // Методики диагностики природных психофизиологических особенностей человека. – 1992. – Вып. 2. – С. 99-110.
2. Белов А. Ф. Дифференциально-психологические аспекты успешности обучения студентов медицинского института / А. Ф. Белов, М. М. Лапкин, Н. В. Яковлева // Психол. журн. – 1994. – Т. 15, № 1. – С. 81-85.
3. Бякова Н. В. Опыт осознанной саморегуляции как условие успешности профессионального обучения: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / Бякова Наталья Владимировна. – М., 2009. – 186с.
4. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 368 с.
5. Киселёва Д. С. Психологическая готовность человека к профессиональной деятельности / Д. С. Киселева // Вузовская наука – Северо-Кавказскому региону : материалы XII региональной научно-технической конференции. Том второй. Общественные науки. – Ставрополь. – Сев-КавГТУ, 2008. – С. 83-84.
6. Кожевников Г. К. Значения навантаження та умов праці слідчого для підвищення ефективності його діяльності / Г. К. Кожевников, В. М. Хотенець, Ю. П. Янович // Вісн. Акад. правових наук України. – 1996. – № 7. – С. 134-145.
7. Коряковцева Н. Ф. Современная методика организации самостоятельной работы для изучающих иностранный язык / Н. Ф. Коряковцева. – М.: АРКТИ, 2002. – 176 с.
8. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд "Знание", 1996. – 312 с.
9. Моросанова В. И. Стилевые особенности саморегуляции личности / В. И. Моросанова // Вопросы психологии – 1991. – № 1. – С. 121-127.

10. Самостоятельная работа студентов: теоретические и прикладные аспекты : сборник материалов международной научно-методической конференции / Под ред. А. А. Баранова, Г. С. Трофимовой. – Ижевск, 2004. – 268 с.

11. Серегина Т. Н. Черты личности и когнитивный стиль: Взаимодействие и роль в успешности обучения: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / Серегина Татьяна Николаевна. – Краснодар, 2001. – 149 с.

12. Смирнов С. Д. Психологические факторы успешной учебы студентов вуза / С. Д. Смирнов // Вестник Московского университета: Научный журнал. – 2004. – № 1. – С. 10-35.

13. Смирнов С. О. Влияние учебно-воспитательного процесса на успешность обучения в ВУЗе / С. О. Смирнов, Л. Я. Ковтун // Матеріали конференції Актуальні питання науки та практики: досягнення та перспективи. – К., 2008. – С. 101.

14. Шалина Е. М. Формирование личностной готовности учащихся к профессиональному выбору и профессиональному обучению (На примере педагогического лицея): дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Шалина Елена Михайловна. – Краснодар, 2000. – 203 с.

Надійшла до редколегії 17.10.2011

Рецензент: д-р військ. наук, проф. І.О. Кириченко, Академія внутрішніх військ МВС України, Харків.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ КРИТЕРИИ УСПЕШНОСТИ ОБУЧЕНИЯ В АКАДЕМИИ ВНУТРЕННИХ ВОЙСК МВД УКРАИНЫ

Я.В. Мацегора, И.В. Воробьева, И.И. Приходько, С. А. Горельшев, А.А. Побережный

В статье представлены результаты теоретического и эмпирического исследования психологической основы, которая обеспечивает успешность обучения курсантов в высших военных учебных заведениях МВД Украины.

Ключевые слова: профессиональный психологический отбор, профессиональное обучение, успешность обучения, критерии успешности обучения.

PSYCHOLOGICAL CRITERIA OF SUCCESS OF TRAINING IN ACADEMY OF INTERNAL TROOPS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

Y.V. Matsegora, I.V. Vorobyova, I.I. Prikhodko, S.A. Gorelyshev, A.A. Poberezhnyi

In article results of theoretical and empirical studies of a psychological basis which provides success of training of cadets in the higher military educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are presented.

Keywords: professional psychological selection, vocational training, success of training, success criteria of training.